

สรุปการถอดบทเรียนกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้
เรื่อง “เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพ”
วันที่ 28-29 มีนาคม 2560 เวลา 09.00-12.00 น.
ณ ห้องประชุม 2604 อาคารบริหารส่วนต่อเติมชั้น 6 มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

วิทยากร รองศาสตราจารย์ ดร.ชูชาติ พ่วงสมจิตร

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

หน่วยงาน : สาขาวิชาพยาบาลศาสตร์

- 1 รศ.พ.ต.อ.หญิง ดวงกมล ปิ่นเฉลียว
- 2 รศ.ดร.สมใจ พุทธาพิทักษ์ผล
- 3 รศ.ดร.บุญทิพย์ สิริธรงค์ศรี
- 4 รศ.ดร.มุกดา หนูยศรี
- 5 รศ.ดร.วาริณี เอี่ยมสวัสดิกุล
- 6 ผศ.ดร.เปรมฤทัย น้อยหมื่นไวย
- 7 ผศ.ดร.สุทธิพร มูลศาสตร์
- 8 ผศ.ดร.อารี ชิวเกษมสุข
- 9 ผศ.ดร.พัทยา แก้วสาร
- 10 อ.ดร.เรณูการ์ ทองคำรอด
- 11 อ.สุมัจฉรา มานะชีวกุล
- 12 นางสาวกุลธิดา กะถาไชย

หน่วยงาน : สถาบันวิจัย

- 13 นางพูนศิริ อร่ามภิญโญกุล
- 14 พรอนงค์ ดตแหยม
- 15 ลัดดา พูนเจริญ

หน่วยงาน : สำนักบัณฑิตศึกษา

- 16 นางนงค์ลักษณ์ รุ่งวิทยาธร
- 17 นางสาวอรสา อติเรกผลิน

หน่วยงาน : สาขาวิชาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

- 18 อ.ดร.พิมพกา ประเสริฐศิลป์

หน่วยงาน : สำนักเทคโนโลยีการศึกษา

- 19 อ.ดร.พัฒนา ศิริกุลพิพัฒน์
- 20 อ. พิสิทธิ์ ณ์ภูประเสริฐ

หน่วยงาน : สาขาวิชาศึกษาศาสตร์

- 21 ศาสตราจารย์ ดร.นงลักษณ์ วีรัชชัย
22 ศาสตราจารย์ ดร.สุวิมล ว่องวานิช

หน่วยงาน : สำนักการศึกษาต่อเนื่อง

- 23 นางสาวเยาวลักษณ์ ศิริสุวรรณ

หน่วยงาน : สำนักบริการการศึกษา

- 24 นายวรชาติ อำไพ
25 น.ส. สมพร ทาจิว
26 นายตามพงษ์ วงษ์จันทร์

ประเด็นการนำเสนอ แบ่งออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

- ส่วนที่ 1 การวิเคราะห์ข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพ
ส่วนที่ 2 การวิเคราะห์ข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้โปรแกรม ATLAS ti
ส่วนที่ 3 ประเด็นแลกเปลี่ยนเรียนรู้

ส่วนที่ 1 การวิเคราะห์ข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพ

วิทยากร คือ รศ.ดร.ชูชาติ พ่วงสมจิตร อาจารย์สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มสธ. ที่มีความเชี่ยวชาญโดยตรงด้านการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้บรรยายถึง ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับข้อมูลเชิงคุณภาพ หลักของการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ การตรวจสอบข้อมูล และขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ดังนี้

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับข้อมูลเชิงคุณภาพ : เนื่องจากการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการวิจัยที่มีลักษณะคือ ไม่เน้นการใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล มุ่งศึกษาสภาวะทางสังคมแบบองค์รวม ใช้มุมมองหลายมิติในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม ไม่มีการควบคุมตัวแปร แสวงหาความรู้ตามแนวปรากฏการณ์นิยมบนพื้นฐานของการตีความหมายแบบอุปนัย (inductive method) ค้นหาความรู้ความจริงตามความหมายของ คนใน เป็นการศึกษาแบบเจาะลึกและการติดตามระยะยาว เน้นความสำคัญของบริบททางสังคมและวัฒนธรรม เน้นความเป็นมนุษย์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยและผู้ถูกวิจัย ดังนั้นข้อมูลเชิงคุณภาพจึงมีลักษณะ ดังนี้

1. เป็นข้อมูลทางสังคม (social fact) ซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ของมนุษย์ในสังคม
2. มักอยู่ในรูปของการพรรณนาบรรยาย เช่น บรรยายสภาพการณ์ เล่าเรื่องราว แสดงความมีชีวิตชีวา เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับนามธรรม การวิจัยเชิงคุณภาพมุ่งเน้นการศึกษาข้อมูลให้ครอบคลุมรอบด้านเพื่อให้เห็นภาพที่เป็นองค์รวม (holistic view) ดังนั้นข้อมูลที่เป็นตัวเลขต่างๆ ก็เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพได้ ถ้าทำให้เห็นภาพได้อย่างครอบคลุมและเข้าใจความหมายของสิ่งที่ศึกษาได้ถูกต้องชัดเจนยิ่งขึ้น
3. ให้มีความสำคัญกับทัศนะและประสบการณ์ส่วนตัวของผู้ถูกศึกษา
4. เป็นข้อมูลตามความหมายของผู้ถูกศึกษาหรือคนใน (emic) ซึ่งผู้วิจัยอาจเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสังเกต สัมภาษณ์ หรือวิธีการอื่นๆ ไม่ใช่ความหมายของของผู้วิจัยหรือคนนอก (etic)

(คนใน หมายถึงคนที่เข้าใจวัฒนธรรมเข้าใจความหมาย (inside view) ส่วนคนนอก (etic) หมายถึงเสียงที่อาจไม่มีความหมาย (outside view)

เงื่อนไขของการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ

1. การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ เริ่มกระทำพร้อมๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูล และยังทำต่อไปหลังการเก็บข้อมูลสิ้นสุดลง จะหยุดเมื่อไรเมื่อได้ข้อมูลเหมือนเดิม
2. การวิเคราะห์ข้อมูลต้องมีข้อมูลจากมุมมองของคนใน
3. การวิเคราะห์ข้อมูลแบบนี้ต้องอาศัยสมมติฐานชั่วคราว (working hypothesis) จำนวนมาก ที่ผู้วิจัยคิดขึ้นเองอยู่ตลอดเวลา
4. ผู้วิจัยต้องเป็นผู้วิเคราะห์ข้อมูลด้วยตนเอง ผู้ถอดเทปต้องถอดอารมณ์ความรู้สึก เช่น เสียงเครือร้องไห้ หัวเราะ เป็นต้น ในขณะที่ทำการวิจัยต้องโน้ตด้วย

หลักของการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจะกระทำไปพร้อมๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูลและยังทำต่อไปหลังการเก็บรวบรวมข้อมูลสิ้นสุดลง (สุภางค์ จันทวานิช, 2552 : 11) เนื่องจากการวิจัยลักษณะนี้ผู้วิจัยจะมีสมมติฐานชั่วคราว (working hypothesis) เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา หลักสำคัญของการวิเคราะห์ข้อมูล ประกอบด้วย หลักการสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย การตรวจสอบข้อมูล และขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ดังนี้

1. หลักการสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย : วิธีการอุปนัย (inductive approach) เป็นวิธีการแสวงหาความรู้ ส่งผลให้การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการสร้างข้อสรุปอุปนัย(induction) โดยมีหลักการสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย อยู่ 4 วิธี คือ

1.1 *การวิเคราะห์แบบอุปนัย (analytic induction) :* เป็นวิธีการสร้างข้อสรุปจากชุดของข้อมูล ซึ่งข้อสรุปที่ได้สามารถอธิบายข้อมูลชุดนั้นได้ทั้งหมด โดยมีขั้นตอนการวิเคราะห์ (Robinson, 1951) ดังนี้

- 1.1.1 เริ่มต้นการศึกษาด้วยการตั้งสมมติฐานชั่วคราว
- 1.1.2 ถ้าข้อมูลที่ได้ไม่เป็นไปตามสมมติฐานให้ปรับปรุงสมมติฐานใหม่ แต่ถ้าข้อมูลเป็นไปตามสมมติฐาน ให้เก็บรวบรวมข้อมูลต่อไปเพื่อนำมาทดสอบสมมติฐาน
- 1.1.3 พยายามค้นหาข้อมูลต่อไป กรณีที่พบข้อมูลที่ไม่ตรงกับสมมติฐานเพียงกรณีเดียว จะต้องปรับสมมติฐานให้ครอบคลุมและสามารถอธิบายข้อมูลได้ทั้งหมด
- 1.1.4 ดำเนินการหาข้อมูลและปรับปรุงสมมติฐานต่อไปจนกว่าจะได้ข้อสรุปที่สามารถอธิบายข้อมูลได้ทั้งหมด และดำเนินการเช่นนี้ไปอีกระยะหนึ่งจนกระทั่งได้ข้อความรู้ที่อธิบายข้อมูลได้ทั้งหมด โดยข้อมูลเกิดการ “อิ่มตัว” คือ ได้ข้อมูลซ้ำๆ กับประเด็นที่เคยค้นพบมาแล้ว นักวิจัยจึงหยุดการเก็บรวบรวมข้อมูลได้

1.2 *การวิเคราะห์โดยจำแนกชนิดของข้อมูล (typological analysis) :* เป็นการจัดข้อมูลเป็นหมวดหมู่ หรือ ประเภทโดยใช้เกณฑ์บางอย่างตามคุณลักษณะที่ข้อมูลนั้นมีอยู่ร่วมกันเป็นตัวจำแนก ซึ่งการจำแนกข้อมูลกรณีที่เป็นเหตุการณ์ โดยทั่วไปมีวิธีการจำแนกข้อมูล 2 แบบ คือ

1.2.1 แบบใช้ทฤษฎี ซึ่งลอฟท์แลนด์ (Loftland, 1951) เสนอให้จำแนกข้อมูล ออกเป็น 6 ชนิด ได้แก่ การกระทำ (acts) กิจกรรม (activities) ความหมาย (meaning) ความสัมพันธ์ (relationship) การมีส่วนร่วมในกิจกรรม (participation) และสภาพสังคม/บริบท (setting) โดยวิทยาการได้ ยกตัวอย่างการจำแนกสัตว์ตามสารานุกรมจีน เช่น สัตว์ของฮ่องเต้ สัตว์ที่สัตฟัพและอาบน้ำยาไว้ สัตว์เลี้ยง หมู หัน (ลูกหมู) สัตว์ในเทพนิยาย สุนัขข้างถนนสัตว์ที่มีความกลัวจนบ้าคลั่ง สัตว์ที่นับจำนวนไม่ได้ สัตว์ที่ต้องใช้ แปรขนอุจจาระ เป็นต้น ซึ่งการแยกประเภทนี้จะต้องเข้าใจความเชื่อวัฒนธรรมนั้นๆ ด้วย

1.2.2 แบบไม่ใช้ทฤษฎี เป็นการจำแนกข้อมูลตามความเหมาะสมกับข้อมูลหรือ ตามประสบการณ์ที่นักวิจัยกำหนดขึ้น เช่น จำแนกชนิดของข้อมูลตามช่วงเวลา สถานที่ ผู้ให้ข้อมูล หรือวิธีการ เก็บรวบรวมข้อมูล เป็นต้น

1.3 การวิเคราะห์โดยเปรียบเทียบข้อมูล (comparative analysis) : เป็นการนำข้อมูลตั้งแต่ 2 กรณีขึ้นไปมาเปรียบเทียบกันโดยมุ่งค้นหาว่าข้อมูลแต่ละชุดนั้น เหมือนหรือต่างกันอย่างไร

1.4 การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis): มี 2 แนวคิด คือ เทคนิคการวิจัยที่พยายาม บรรยายเนื้อหาโดยใช้วิธีการเชิงปริมาณ และการอ่านเพื่อจับประเด็นหรือค้นหาความหมายของข้อความโดยไม่ จำเป็นต้องแปลงข้อมูลให้เป็นข้อมูลตัวเลข ซึ่งมีแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูล 3 แนวทาง ได้แก่ แนวกึ่งสถิติ แนวแม่พิมพ์ (มีการทบทวนวรรณกรรมแล้วกำหนดรหัสไว้ก่อน) และแนวตรวจทาน (ตีความแบบยืดหยุ่น ไม่มี รหัสกำหนดไว้ก่อน หรือมีเพียงเล็กน้อย รหัสอยู่ที่นักวิจัยตีความหมาย)

2. การตรวจสอบข้อมูล มีจุดมุ่งหมายเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลหรือดูความตรงภายใน (internal validity) เป็นหลักและจะต้องกระทำตลอดเวลาของการวิจัย เนื่องจากมีการวิเคราะห์ข้อมูลเป็น รายวัน เทคนิคที่ใช้ในการตรวจสอบข้อมูลมีหลายวิธี แต่วิธีที่นิยมมากที่สุด คือ การตรวจสอบแบบสามเส้า (triangulation) ดังนี้

2.1 การตรวจสอบแบบสามเส้า เป็นเทคนิคในการผสมผสานวิธีการหลายๆ วิธีเพื่อให้ได้ ความจริงจากการศึกษาปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่ง โดยทั่วไปใช้การตรวจสอบสามเส้า 4 ประเภท คือ

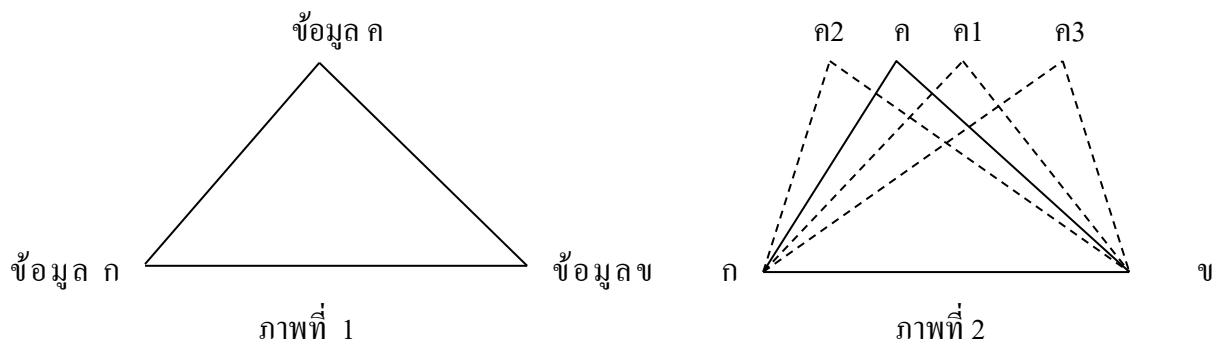
2.1.1 การตรวจสอบด้วยทฤษฎีที่ต่างกัน (triangulation of theories) คือ การใช้ทฤษฎี หลายทฤษฎีสำหรับการตีความหมายของข้อมูล หรือเป็นกรอบแนวคิดเบื้องต้นในการเก็บรวบรวมข้อมูล

2.1.2 การใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลหลายวิธี (data triangulation) เช่น ใช้ทั้งการสังเกต

2.1.3 การใช้ผู้เก็บข้อมูลที่ต่างกัน (Triangulation by investigators) เช่น ใช้ผู้เก็บข้อมูล หลายคนในปรากฏการณ์เดียวกัน หรือ ใช้ผู้ประเมินหลายคนในข้อมูลชุดเดียวกัน

2.1.4 การใช้วิธีการหลายวิธี (methodological triangulation) เช่น เก็บข้อมูลเรื่อง เดียวกันจากแหล่งข้อมูลหลายแหล่ง ตัวอย่างเช่น ต้องการทราบเรื่องวิธีการจัดการเรียนการสอน

สุภางค์ จันทวานิช (2552: 32 – 36) ได้เสนอภาพและอธิบายเรื่องการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าไว้ อย่างละเอียด โดยได้แสดงถึงลักษณะของข้อมูล 3 แบบ ซึ่งเป็นที่มาของการเรียกชื่อวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า ดังภาพและคำอธิบาย ต่อไปนี้

ในภาพที่หนึ่ง จะเห็นได้ว่าข้อมูลชุดแรกที่นักวิจัยได้มาคือข้อมูลแบบ ก. หลังจากนั้นนักวิจัยก็พยายามแสวงหาข้อมูลจากแหล่งอื่นๆ ที่แตกต่างในทางตรงกันข้ามกับแหล่ง ก. ได้เป็นข้อมูลแบบ ข. แต่นักวิจัยไม่ยุติการตรวจสอบเพียงแค่นั้น ยังคงแสวงหาต่อไปว่ามีข้อมูลอื่นใดอีกบ้างที่แตกต่างไปจากแบบ ก. และแบบ ข. จนทำให้ได้ข้อมูลแบบ ค. ในที่สุด วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าจึงมีลักษณะเช่นเดียวกับหลักทวิภาควิธี (dialectical method) กล่าวคือแนวคิดแบบ ก. เป็น Thesis แนวคิดแบบ ข. เป็น Antithesis และแนวคิดแบบ ค. ซึ่งเป็นการสังเคราะห์ลักษณะของทั้ง ก. และ ข. มากลายเป็น Synthesis

สำหรับภาพที่สอง อธิบายว่า ข้อมูลแบบ ค. อาจมีได้หลายแบบ ซึ่งหมายถึงมีเนื้อหาแตกต่างกันไป แต่ก็ยังคงจัดว่าเป็นข้อมูลแบบ ค. ไม่ขยายเป็นแบบ ง. จ. หรือ ฉ โดยยังยึดหลักสามเส้าอยู่เช่นเดิม

หลักการสำคัญของการตรวจสอบแบบสามเส้า

1. นักวิจัยไม่ควรปักใจเชื่อข้อมูลที่ได้รับมาครั้งแรกซึ่งเรียกว่า ข้อมูลแบบ ก. (thesis) ว่าเป็นความจริง
2. นักวิจัยต้องพยายามหาข้อมูลที่ตรงกันข้ามกับข้อมูลแบบ ก. ซึ่งข้อมูลชนิดนี้เรียกว่า

ข้อมูลแบบ ข. (anti thesis) การที่จะได้ข้อมูลแบบ ข. มาอาจต้องใช้วิธีการที่แตกต่างกัน เช่น แยกต่างกันในเรื่องแหล่งข้อมูล ผู้ให้ข้อมูล ระยะเวลา สถานที่ ผู้เก็บรวบรวมข้อมูล กรอบแนวคิดทฤษฎี หรือ วิธีการในการเก็บรวบรวมข้อมูล เช่น ครั้งแรกเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ ต่อมาเก็บด้วยการสังเกตและศึกษาเอกสาร เป็นต้น

3. เมื่อได้ข้อมูลแบบ ข. ซึ่งตรงกันข้ามกับข้อมูลแบบ ก. แล้ว นักวิจัยยังต้องหาข้อมูลที่แตกต่างจากแบบ ก. และ แบบ ข. ต่อไป โดยเรียกข้อมูลข้อมูลชนิดนี้ว่า ข้อมูลแบบ ค. (synthesis) วิธีการหาข้อมูลแบบ ค. นี้ใช้หลักการเดียวกันกับวิธีการหาข้อมูลแบบ ข. โดยถือว่าข้อมูลใดๆ ก็ตามที่แตกต่างกันจากข้อมูลแบบ ก. และ ข้อมูลแบบ ข. จัดว่าเป็นข้อมูลแบบ ค. ทั้งสิ้น และ ข้อมูลแบบ ค. นี้เองที่ช่วยอธิบายถึงเงื่อนไขหรือเหตุผลของข้อมูลแบบ ก. และ ข้อมูลแบบ ข.

2.2 การตรวจสอบข้อมูลด้วยวิธีการอื่น นอกจากการตรวจสอบแบบสามเส้าแล้ว ยังมีวิธีการตรวจสอบข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพอีกหลายวิธี ซึ่ง Merriam (1998, pp. 204-205) เสนอไว้ 5 วิธี คือ

2.2.1 การนำข้อมูลกลับไปให้ผู้ให้ข้อมูลตรวจสอบ (member checks) เป็นการนำข้อมูลหรือสิ่งที่ตีความจากข้อมูลกลับไปให้ผู้ให้ข้อมูลหรือสมาชิกในชุมชนที่ศึกษาตรวจสอบว่าตรงตามความหมายของคนในชุมชน

2.2.2 การสังเกตด้วยระยะเวลาที่ยาวนาน (long-term observation) คือการใช้เวลาอยู่ในสนามวิจัยให้ยาวนานเพียงพอที่จะตรวจสอบซ้ำจนแน่ใจว่าได้ข้อมูลที่ได้ตรงความเป็นจริง

2.2.3 การให้กลุ่มร่วมตรวจสอบ (peer examination) คือ การให้สมาชิกในกลุ่มนักวิจัยให้ความเห็นต่อข้อค้นพบ

2.2.4 การให้ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยช่วยสรุปผล (participatory or collaborative modes of research) คือ การให้กลุ่มนักวิจัยและสมาชิกในชุมชนที่วิจัยช่วยกันสรุปหรือให้ความหมายข้อมูล ซึ่งวิธีการนี้เหมาะกับการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (participatory research)

2.2.5 การให้นักวิจัยนอกทีมช่วยตรวจสอบความมีอคติ (researcher's bias) หมายถึง การให้นักวิจัยที่ไม่ได้อยู่ในกลุ่มที่เก็บรวบรวมข้อมูลชุดนี้เป็นผู้อ่านและตรวจสอบว่า การตีความและข้อสรุปที่ได้เกิดจากอคติของนักวิจัยหรือไม่

นอกจากนี้ยังมีการตรวจสอบแบบอื่นๆ อีก เช่น การตรวจสอบความเป็นตัวแทน การตรวจสอบอิทธิพลของผู้วิจัยต่อเรื่องที่ศึกษา และอิทธิพลของเรื่องที่ศึกษาต่อนักวิจัย การให้นำหนักกับหลักฐาน การติดตามผลสิ่งที่น่าประหลาดใจ และการตรวจสอบแบบ If then tests

3. ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ การจัดระบบข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และ การสร้างบทสรุป ดังนี้

3.1 การจัดระบบข้อมูล : เป็นสิ่งที่นักวิจัยควรทำไปพร้อมๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่

3.1.1 จัดสร้างแฟ้มข้อมูล (Establishing Files) นักวิจัยควรสร้างแฟ้มข้อมูลให้สนองต่อเรื่อง/ วัตถุประสงค์ที่วิจัย ได้แก่

ก. แฟ้มข้อมูลตามลำดับวันที่ที่ได้ข้อมูลมา ใช้รวบรวมข้อมูลทุกชนิด ทั้ง จากการสัมภาษณ์ สังเกต และการสนทนากลุ่ม ส่วนเอกสารอาจแยกต่างหาก

ข. แฟ้มข้อมูลตามชนิดของข้อมูล(type of data files) เช่น แฟ้มข้อมูลจากการสัมภาษณ์ แฟ้มข้อมูลจากการสังเกต แฟ้มข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม แฟ้มข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร และแฟ้มข้อมูลอื่นๆ เช่น รูปภาพ เป็นต้น

ค. แฟ้มข้อมูลตามกลุ่มผู้ให้ข้อมูล (type of participants files) เช่น แฟ้มข้อมูลจากนักเรียน แฟ้มข้อมูลจากครู แฟ้มข้อมูลจากผู้ปกครอง เป็นต้น

ง. แฟ้มเบ็ดเตล็ด (various files) ใช้รวบรวมข้อมูลเบ็ดเตล็ดต่างๆ

นอกเหนือจาก ก – ค จ.0 จ. แฟ้มวิเคราะห์เบื้องต้น (analytic files) ใช้เก็บรวบรวมข้อสรุปเบื้องต้นจากการอ่านข้อมูลประจำวัน

3.1.2 การจัดข้อมูลเข้าแฟ้ม : เมื่อวางระบบของแฟ้มข้อมูลแล้ว ขั้นตอนคือการจัดข้อมูล และหลักฐานต่างๆ เข้าสู่แฟ้มและภาชนะจัดเก็บ ตามขั้นตอน ดังนี้

ก. สำเนาเอกสารข้อมูลทั้งหมดให้มือน้อย 2 ชุด

ข. จัดข้อมูลเข้าแฟ้ม โดยชุดที่ 1 จัดไว้ในแฟ้มข้อมูลตามลำดับวันที่ ชุดอื่นๆ แยกเก็บตามแฟ้มที่เหมาะสมกับข้อมูล ยกเว้นแฟ้มวิเคราะห์เบื้องต้นที่มีข้อมูลเมื่อมีการวิเคราะห์เบื้องต้นแล้ว

ค. จัดทำบัญชีคุมเอกสาร เพื่อให้ทราบว่าเอกสารชื่ออะไร เก็บรวบรวมมาเมื่อไร จัดเก็บไว้ที่ไหน สภาพปัจจุบันเป็นอย่างไร เป็นต้น ควรมีไว้ทั้งบัญชีรวม และ บัญชีแยกตามแฟ้ม

3.2 การวิเคราะห์ข้อมูล มี 3 ขั้นตอนสำคัญ คือ การตรวจสอบข้อมูล การทำดัชนีข้อมูล และการจัดทำข้อสรุปชั่วคราว มีประเด็นสำคัญ ดังนี้

3.2.1 การตรวจสอบข้อมูล : ได้อธิบายไว้แล้วในข้อ 2

3.2.2 การทำดัชนีข้อมูล (indexing): เมื่อได้ข้อมูลมาแล้ว สิ่งทีนักวิจัยควรกระทำคือ การวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นซึ่งควรทำทุกวันที่ได้ข้อมูลมาโดยขั้นแรกของการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น คือ การทำดัชนีข้อมูล (indexing) หรืออาจเรียกชื่ออย่างอื่นได้อีก เช่น การทำรหัส(coding) การกำหนดคำหลัก (key words) หรือ การค้นหาประเด็น (finding item) เป็นต้น โดยการเลือกคำหรือ ข้อความมาจัดหมวดหมู่ข้อมูล โดยคำหรือข้อความดังกล่าวมีความหมายครอบคลุมข้อมูลส่วนนั้นๆ

3.2.3 การจัดทำข้อสรุปชั่วคราว (memoing) : เป็นการนำดัชนีต่างๆ มาจัดระบบความสัมพันธ์และสังเคราะห์ร่วมกับแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องแล้วนำมาเขียนเป็นข้อความ โดยข้อความดังกล่าวอาจเขียนสั้นๆ เพียงประโยคเดียวหรือยาวเป็นย่อหน้าก็ได้ ในการทำความเข้าใจข้อมูลในเรื่องนั้นๆ มากพอสมควรจนเกิดแนวคิดเชื่อมโยงดัชนีต่างๆ ได้ และข้อสรุปชั่วคราวนี้จะถูกทดสอบด้วยข้อมูลที่ได้เพิ่มเข้ามา กรณีที่มีข้อมูลยืนยัน ข้อสรุปชั่วคราวดังกล่าวก็จะพัฒนาเป็นข้อสรุปของการวิจัยต่อไป แต่ถ้าได้ข้อมูลที่แตกต่างไป ข้อสรุปชั่วคราวก็จะถูกปรับปรุงให้สามารถอธิบายได้ตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด โดยนำเสนอให้เห็นทั้งแบบที่เป็นการสร้างข้อสรุปชั่วคราวในรูปข้อความสั้นๆ และการสร้างข้อสรุปชั่วคราวแบบความเรียง การเขียนข้อสรุปชั่วคราวไว้ก่อนเป็นสิ่งดีที่จะช่วยให้นักวิจัยมีเรื่องราวคร่าวๆ ที่พร้อมจะปรับปรุงแก้ไขเมื่อได้ข้อมูลที่ครบถ้วนสมบูรณ์

อย่างไรก็ตามนักวิจัยไม่จำเป็นต้องสร้างข้อสรุปชั่วคราวขึ้นมาทั้งสองแบบ ทั้งนี้แล้วแต่ความถนัดหรือความชำนาญของนักวิจัยแต่ละคน โดยนักวิจัยอาจสร้างข้อสรุปชั่วคราวแบบข้อความสั้นๆ อย่างเดียว แล้วนำมาสร้างบทสรุปและเขียนเป็นรายงานการวิจัยในครั้งสุดท้ายก็ได้ หรือ อาจนำดัชนีจากบันทึกภาคสนามมาเขียนเป็นข้อสรุปชั่วคราวแบบความเรียง หลังจากนั้นจึงพัฒนาขึ้นมาเป็นบทสรุปและรายงานการวิจัยต่อไป ในขั้นของการจัดทำข้อสรุปชั่วคราวนี้ สิ่งทีนักวิจัยจะต้องกระทำไปพร้อมๆ กัน คือ การกำจัดข้อมูล (data reduction) เพราะเมื่อวิเคราะห์ข้อมูลมาถึงขั้นตอนนี้แล้วนักวิจัยจะเห็นความสัมพันธ์และโครงสร้างของดัชนี ทำให้เห็นแนวโน้มว่างานวิจัยจะเดินไปทางใด และการเก็บข้อมูลต่อไปควรมุ่งไปที่ประเด็นใด ในขั้นนี้เองที่นักวิจัยจะพบว่าข้อมูลบางอย่างไม่จำเป็นหรือไม่ได้ใช้ในงานวิจัยซึ่งนักวิจัยควรกำจัดข้อมูลดังกล่าวออกไปเพื่อลดขนาดของข้อมูลลง

1.2 การสร้างบทสรุป (conclusion) หลังจากทำข้อสรุปชั่วคราวและข้อสรุปได้รับการตรวจสอบยืนยันจากข้อมูลหลายๆ ด้านจนเชื่อมั่นได้ว่าจะมีความน่าเชื่อถือเพียงพอ นักวิจัยก็จะนำข้อสรุปย่อยซึ่งประกอบด้วยดัชนีต่างๆ มาปะติดปะต่อเข้าด้วยกันเพื่อเชื่อมโยงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆ ซึ่งชุดของความสัมพันธ์ที่สร้างขึ้นจะเป็นสิ่งที่ช่วยอธิบายให้เข้าใจปรากฏการณ์หรือเรื่องราวที่ศึกษาได้ โดยเริ่มจากการนำข้อสรุปย่อยชุดหนึ่งเป็นตัวตั้งแล้วพิจารณาว่ามีข้อสรุปย่อยใดบ้างที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับชุดแรก หลังจากนั้นก็ค่อยๆ ขยายความสัมพันธ์ออกไป จนครอบคลุมเรื่องราวที่ศึกษาและตอบคำถามการวิจัยได้ อย่างไรก็ตามในการสร้างบทสรุป นักวิจัยอาจจะพบว่าข้อสรุปย่อยหรือดัชนีบางตัวที่ยังขาดความชัดเจน ขาดข้อมูลสนับสนุนที่เพียงพอ หรือยังไม่มั่นใจที่จะนำไปสร้างข้อสรุป ซึ่งนักวิจัยควรตรวจสอบหรือเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมก่อน ดังนั้นนักวิจัยอาจต้องย้อนกลับไปสู่สนามวิจัยใหม่อีกครั้งเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติม

จะเห็นได้ว่า บทสรุปที่ได้จะมีคุณภาพเพียงใดนั้นขึ้นกับองค์ประกอบอย่างน้อยสองประการ คือ 1) คุณภาพของข้อมูล โดยข้อมูลมีความครบถ้วนสมบูรณ์เป็นระบบและกระบวนการคัดกรองข้อมูลถูกต้องเหมาะสม 2) คุณภาพของนักวิจัย ได้แก่ ความเป็นสหวิทยาการในตนเอง มีความละเอียดรอบคอบ รู้และเชี่ยวชาญในระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ มีวิจรรย์ญาณที่เหมาะสม เป็นธรรมชาติ และมีความคิดสร้างสรรค์รวมทั้งมีเวลาเพียงพอในการสร้างบทสรุปอย่างประณีต

ส่วนที่ 2 การวิเคราะห์ข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้โปรแกรม ATLAS ti

วิทยากรได้กล่าวถึง โปรแกรม ATLAS ti การเตรียม ดังนี้

โปรแกรม ATLAS/ti เป็นโปรแกรมคอมพิวเตอร์ช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Computer Assisted Qualitative Data Analysis Software/ CAQDAS) ที่ได้รับความนิยมสูง เนื่องจากศักยภาพที่สามารถใช้วิเคราะห์ได้ทั้งข้อมูลที่อยู่ในรูปข้อความตัวอักษร (Text) ข้อมูลที่เป็นรูปภาพ (Graphic) ข้อมูลที่อยู่ในรูปเสียง (Sound) หรือแม้กระทั่งข้อมูลที่เป็นวิดีโอหรือภาพเคลื่อนไหว ร่วมกับสามารถใช้งานง่าย คุณสมบัติที่สำคัญของโปรแกรม มีดังนี้

1. สามารถใช้งานกับภาษาไทยได้โดยสมบูรณ์แบบ ไม่มีปัญหาหรือข้อผิดพลาดใดใด
2. ทำงานภายใต้ระบบปฏิบัติการ Windows ทำให้ใช้งานได้มากกว่า และการเรียนรู้วิธีใช้งานเร็วกว่า
3. สามารถใช้วิเคราะห์ข้อมูลที่เป็นทั้งข้อความตัวอักษร รูปภาพ เสียง วิดีโอ
4. สามารถตั้งชื่อดี (Codes) เป็นภาษาไทยความยาวเท่าไรก็ได้
5. หน่วยเล็กที่สุดของการลงรหัส (Coding) ก็คือ 1 ตัวอักษร
6. การเตรียมไฟล์ข้อมูลไม่ต้องแทรกเลขบรรทัดกำกับ เพราะเวลากำหนดไฟล์ข้อมูล

โปรแกรมจะทำการแทรกให้โดยอัตโนมัติ

7. สามารถใช้ทั้งในการลงรหัสข้อความเรียกดู (Code and Retrieve Text) และใช้ในการสร้างทฤษฎี (Theorizing) โดยสร้างความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันระหว่างรหัสต่างๆ ได้ ซึ่งเป็นจุดได้เปรียบที่สำคัญประการหนึ่งของโปรแกรมนี้

ระดับของการใช้โปรแกรม ATLAS/ti แบ่งได้เป็น 3 ระดับใหญ่คือ

1. การใช้งานระดับข้อความ (Textual Level Work) เป็นการทำงานที่เกี่ยวข้องกับข้อความเป็นส่วนใหญ่ โดยนำข้อมูลที่อาจเป็นข้อความ รูปภาพ เสียงมาแบ่งออกเป็นส่วนย่อยๆ (Text Segments) ที่มีความสำคัญ และนำมาจัดหมวดหมู่ เปรียบเทียบ ตีความ และทำความเข้าใจ เป็นการวิเคราะห์ที่อ่านและตีความหมายข้อความบรรทัดต่อบรรทัด เพื่อสร้างรหัสหรือมโนทัศน์เบื้องต้นจากข้อมูล เป็นกระบวนการลงรหัสแบบ Open Coding

2. การใช้งานระดับมโนทัศน์ (Conceptual Level Work) เป็นการทำงานที่เกี่ยวข้องกับมโนทัศน์ที่สร้างขึ้นจากการลงรหัสในระดับข้อความ เป็นการนำเอารหัสหรือมโนทัศน์ที่สร้างไว้มาวิเคราะห์ความสัมพันธ์กันโดยวาดออกมาเป็นแผนภาพกรอบแนวคิด (Conceptual Diagram) เป็นกระบวนการลงรหัสแบบ Axial Coding และ Selective Coding

3. การใช้งานระดับการจัดการ (Organization Level Work) เป็นการทำงานที่เกี่ยวกับการจัดการข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์ เป็นการจัดการเกี่ยวกับผู้ใช้โปรแกรมวิเคราะห์ในโครงการวิจัยเดียวกันที่อาจจะมีหลายคน รวมทั้งการรวมไฟล์ข้อมูลที่มีอบหมายให้แต่ละคนในทีมผู้วิจัยไปวิเคราะห์

สิ่งที่ควรรู้ใน ATLAS/ti

Hermenutic Unit (HU) : เป็นชื่อที่ ATLAS/ti ใช้เรียกไฟล์โครงการซึ่งเป็นเอกสารหลักของโครงการ ไฟล์นี้จะลงท้ายด้วยนามสกุล .hpr (เหมือนกับไฟล์นามสกุล .doc ซึ่งเป็นเอกสารของโปรแกรม Microsoft Word) โดยไฟล์ HU นี้จะเหมือนกล่องที่เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพทั้งหมดในโครงการวิจัยเดียวกัน

Primary Documents (PD) : เป็นชื่อที่เรียกไฟล์ข้อมูลที่จะนำมาวิเคราะห์ในโปรแกรม ซึ่ง ATLAS/ti สนับสนุนไฟล์ข้อมูลแบบข้อความที่ลงท้ายด้วยนามสกุล .txt เมื่อกำหนดว่าในไฟล์ข้อมูล HU จะประกอบด้วยไฟล์ PD อะไรบ้างแล้ว แต่ละไฟล์ PD จะมีหมายเลขลำดับกำกับไว้แล้วตามชื่อไฟล์ ตัวอย่างเช่น “ P1 : สัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้าน.txt” หมายถึงไฟล์ที่กำหนดเป็นไฟล์ข้อมูลที่ 1 ในไฟล์ HU ชื่อว่า “ สัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้าน.txt”

Quotations : การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพส่วนใหญ่เป็นกระบวนการลงรหัส (Coding) ซึ่งเป็นกระบวนการที่ข้อมูลถูกซอยย่อยออกเป็นส่วนๆ ที่มีความสำคัญ และนำมาตีความและทำความเข้าใจ เพื่อนำเอาข้อมูลที่ถูกรวบรวมมาประกอบขึ้นในรูปแบบใหม่ตามการตีความของผู้วิจัย ข้อมูลที่ถูกรวบรวมเป็นส่วนย่อยนี้ ATLAS/ti เรียกว่า Quotations ซึ่งเป็นหน่วยที่เล็กที่สุดของข้อมูล ถ้าข้อมูลเป็นแบบข้อความ Quotations ก็เปรียบเหมือนข้อความสำคัญที่ขีดเส้นใต้หรือเน้นข้อความในเอกสารหรือหนังสือเป็นการสกัดเอาเฉพาะส่วนที่สำคัญที่มีความหมายต่อการตีความออกจากข้อมูลที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก

Code : เมื่อทอนข้อมูลออกเป็นส่วนย่อยเพื่อดึงเอามาใช้ตีความเฉพาะส่วนที่สำคัญแล้ว Code จะเป็นเครื่องมือที่ผู้วิจัยใช้จัดหมวดหมู่ข้อความสำคัญหรือ Quotations ว่า Quotations ไต่บ้างควรจัดไว้ในกลุ่มเดียวกันด้วยการนำมาอ่านตีความและเปรียบเทียบ (Constant Comparison) Quotations ที่สะท้อนถึงแนวความคิดหรือโน้ตค้นเดียวกันก็จัดอยู่ในกลุ่มเดียวกันแล้วตั้งชื่อกำกับไว้ กลุ่มของ Quotations ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันหรือสะท้อนถึงโน้ตค้นเดียวกันนี้ก็คือ Codes

Memos : คือ บันทึกรายการที่ผู้วิจัยจดไว้ ซึ่งอาจจะจดไว้เพื่อเก็บถาวร เพื่อใช้เป็นรายละเอียดอธิบายบางสิ่งบางอย่าง หรือเพื่อบันทึกความคิดที่ปรากฏขึ้นในขณะที่อ่านตีความข้อมูลแต่ยังไม่มีคำตอบที่ชัดเจนพอที่จะลงรหัสให้เป็น Codes แต่จดบันทึกไว้ก่อนเพื่อนำมาใช้พิจารณาในคราวต่อไป

Families : เป็นเครื่องมือที่เตรียมไว้ให้เพื่ออำนวยความสะดวกในการจัดกลุ่ม Primary Document, Codes, และ Memos ประโยชน์ของการใช้งานก็คือ ถ้าโครงการวิจัยหนึ่งมีการสัมภาษณ์คนจำนวนมาก หมู่บ้านหนึ่งสัมภาษณ์ 10 คน รวมทั้งหมด 10 หมู่บ้าน ก็จะมีผู้ถูกสัมภาษณ์ 100 คน เมื่อถอดเทปพิมพ์เป็นไฟล์ข้อความแล้วจะได้ทั้งหมด 100 ไฟล์ ดังนั้น Primary Document ที่แสดงไว้ในกรอบให้เลือกจะมีทั้งหมด 100 ชื่อ ซึ่งจะทำให้เวลาเลือกหรือหาชื่อนั้นต้องเสียเวลาพอสมควร ผู้วิจัยสามารถใช้ Families จัดกลุ่ม PD เฉพาะหมู่บ้านที่กำลังวิเคราะห์ข้อมูลอยู่ ก็จะสะดวกและรวดเร็วขึ้น

Networks : ในกรณีที่ต้องการวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างโน้ตค้นที่สร้างขึ้นจากการลงเป็นรหัสหรือ Codes ต่างๆ ATLAS/ti จะช่วยโดยการเตรียม Networks Views ไว้ให้ผู้วิจัยนำเอา Primary Document, Quotations Codes Memos เข้ามาวาดเป็นแผนภาพความสัมพันธ์ว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไรได้ สิ่งที่น่าเข้ามาเพื่อจะวาดแผนผังนั้นเรียกว่า Nodes และความสัมพันธ์ระหว่างแต่ละ Nodes เรียกว่า Relations

ขั้นตอนทั่วไปของการใช้งานโปรแกรม ATLAS/ti โดยทั่วไปมีดังนี้

1. เตรียมไฟล์ข้อมูลที่จะวิเคราะห์ ถ้าไฟล์ข้อมูลเป็นแบบข้อความ (Text) ต้องเตรียมไฟล์ให้อยู่ในรูปแบบที่เป็นข้อความอย่างเดียวที่ไม่ได้จัดรูปแบบ (Plain Text) ซึ่งอาจใช้โปรแกรมพิมพ์ข้อความ (Text Editor) เช่น โปรแกรม Notepad ใน Windows หรือใช้โปรแกรม Microsoft Word พิมพ์ข้อความ แล้วบันทึกไฟล์เป็นเอกสารชนิดข้อความอย่างเดียวพร้อมตัวแบ่งบรรทัด (Text with line Breaks) จะได้ไฟล์ที่ลงท้ายด้วยนามสกุล.txt
2. เปิดโปรแกรม ATLAS/ti แล้วสร้างไฟล์โครงการที่จะเป็นศูนย์กลางรวบรวมไฟล์ข้อมูลที่จะวิเคราะห์ทั้งหมดในโครงการวิจัย ไฟล์โครงการนี้เรียกว่า Hermeneutic Unit (HU) จะได้ไฟล์ที่มีนามสกุล .hpr
3. กำหนดว่าในไฟล์โครงการ (HU) จะประกอบด้วยไฟล์ข้อมูลอะไรบ้างที่จะวิเคราะห์ซึ่งอาจจะเป็นไฟล์ข้อความ (นามสกุล.txt), ไฟล์รูปภาพ (นามสกุล.bmp, jpeg) หรือไฟล์เสียง (นามสกุล.wav, mp3)

4. อ่านและตีความหมายไฟล์ข้อมูลว่ามีตรงส่วนใดอย่างที่มีความสำคัญ ถ้าสำคัญก็ทำเครื่องหมายกำกับข้อมูลตรงส่วนนั้นไว้ เรียกว่า Quotations ถ้าข้อความเหล่านั้นสะท้อนถึงมโนทัศน์ (Concepts) ที่สำคัญในการวิจัย ก็ลงรหัส (Coding) โดยลงชื่อรหัสกำกับไว้ กระบวนการในขั้นตอนที่ 4 โดยรวมทั้งหมดเรียกว่า กระบวนการลงรหัส (Coding Process) ในระหว่างการลงรหัสข้อมูล ถ้าผู้วิจัยเกิดความคิดใดที่ต้องการจดบันทึก (Memos) ไว้กันลืมหรือเพื่อนำเป็นข้อมูลที่น่ามาพิจารณาต่อไป ก็สามารถทำได้โดยการจดบันทึกกำกับไว้ทั้ง Quotations และ Codes

5. แสดงผลการลงรหัสว่าจากข้อมูลทั้งหมดในโครงการวิจัยมีรหัสหรือ Codes ที่สร้างอะไรบ้าง แต่รหัสมีข้อความสำคัญหรือ Quotations สนับสนุนมากน้อยเพียงใด

6. ในกรณีที่เป็นการวิจัยทฤษฎีฐานรากที่มีวัตถุประสงค์ต้องการสร้างทฤษฎีจากข้อมูล ขั้นตอนต่อไปก็คือการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างรหัสหรือมโนทัศน์ว่ามโนทัศน์ใดควรจะเป็นมโนทัศน์ย่อยของมโนทัศน์ใหญ่ใด (Axial Coding) และระหว่างมโนทัศน์ใหญ่ควรมีความสัมพันธ์กันอย่างไร (Selective Coding) โดยนำมาวาดเป็นแผนมโนทัศน์ (Concept Diagrams) ซึ่ง ATLAS/ti เรียก Networks

ส่วนที่ 3 ประเด็นแลกเปลี่ยนเรียนรู้

จากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์เรียนรู้เรื่อง เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้ร่วมกิจกรรมซึ่งมีประสบการณ์ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ดังนี้

1. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุทธิพร มุลศาสตร์ สาขาวิชาพยาบาลศาสตร์ ได้เล่าถึงปัญหาอุปสรรคในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ คือ เรื่องภาษา เนื่องจากวิจัยที่ทำๆ ในภาคเหนือ การสัมภาษณ์จะสัมภาษณ์ด้วยภาษาพื้นเมือง ในขณะที่คนถอดข้อมูลจากการสัมภาษณ์จะใช้ภาษากลาง ดังนั้นจึงเป็นปัญหาสำคัญ วิธีที่แก้ไขคือ ต้องมีการเตรียมผู้ร่วมวิจัย ผู้ถอดเทป หรือผู้วิจัย ตั้งแต่เนิ่นๆ ต้องมีการวางแผนในการวิเคราะห์ข้อมูลให้ชัดเจน

และปัญหาที่พบอีกปัญหาหนึ่งคือ เมื่อเก็บรวบรวมข้อมูลมาได้แล้ว เกิดการเปลี่ยนแปลงผู้นำชุมชนใหม่ ส่งผลกระทบต่อกรวิจัย เกี่ยวกับข้อมูลที่จะต้องนำมาวิเคราะห์ ซึ่งต้องแก้ไขโดยการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ใหม่

2. รองศาสตราจารย์ ดร.มุกดา หนูศรี อาจารย์สาขาวิชาพยาบาลศาสตร์ กล่าวถึงปัญหาและอุปสรรคที่พบจากการทำวิจัยเกี่ยวกับสมุนไพรรักษาโรคในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม พบว่าข้อมูลที่ได้จากหมอแผนโบราณไม่ชัดเจน แต่ละคนให้ข้อมูลที่แตกต่างกันมาก และเมื่อให้ผู้เชี่ยวชาญด้านสมุนไพรรตรวจสอบข้อมูลจำนวน 3 คน ผู้เชี่ยวชาญไม่ยอมรับข้อมูลนี้เนื่องจากจากการศึกษาที่ผ่านมา มีผลกระทบต่อผู้ป่วย และได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ไม่ควรเผยแพร่ข้อมูลส่วนนี้

ซึ่งวิทยากรได้กล่าวว่าปัญหาดังกล่าววิทยากรได้ประสบมาเช่นกันและได้แก้ไขเช่นเดียวกับอาจารย์ทั้งสองท่าน

เอกสารอ้างอิง

สุภางค์ จันทวานิช. (2552). การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ. (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Merriam, Sharan B. (1998.) **Qualitative Research and Case Study Applications in Education.** 2nd ed.